

Östersund 2040 Kulturmiljö

Kulturmiljö

Kulturmiljön är i princip hela den miljö som formats av oss människor genom tiderna. Det kan vara allt från en enskild plats eller byggnad till hela landskap. Kulturarvet omfattar även berättelser, traditioner och andra värden som inte är materiella. Översiktsplanen behandlar i huvudsak kulturmiljön.

Kulturmiljön är en del av samhällets historia. Den ger kontinuitet i vardagen och ökar människors förståelse för sin omvärld. Ansvaret för att skydda och vårda kulturmiljön delas av alla, såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet. Att ta tillvara kulturmiljön är också en viktig del av utvecklingen mot ett långsiktigt hållbart samhälle.

Kulturmiljövärdena i Sverige skyddas av flera lagar. De ska vägas in i beslut enligt Plan och bygglagen (PBL), Miljöbalken (MB) och Kulturminneslagen (KML). PBL och MB styr kommunens beslut från översiktsplanen ner till det enskilda bygglovet. Huvudmannaskapet för KML och MB ligger på länsstyrelsen och riksantikvarieämbetet.

I översiktsplanen ska kommunens strategier för hur kulturmiljön ska användas, utvecklas och bevaras anges. Kommunen ska ta ställning till riksintressen samt ange principer för hur man avser att tillgodose kulturvärden i miljöer och enskilda byggnader. Synen på vad som är kulturvärden är inte något statiskt utan varje tid bildar sig en egen uppfattning om vad som är kulturmiljö och vad det betyder.

Många begrepp i lagstiftning och dagligt tal

Det kan vara förvirrande med alla begrepp som används när det gäller kulturmiljövärden i de olika lagstiftningarna och i populärt tal. Här följer en genomgång av vanliga begrepp:

Nationella miljö kvalitetsmål. Riksdagen har antagit 16 nationella miljö kvalitetsmål. Mål för kulturvärden beskrivs i det nationella miljömålet God bebyggd miljö: "Det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap med särskilda värden bevaras, används och utvecklas". Boverket ansvarar.

Riksintresse. (Miljöbalken, MB) Område som bedöms ha så stora kulturhistoriska värden att det är ett nationellt intresse att det bevaras. I miljöbalken står det att sådana områden ska skyddas från åtgärder som kan innebära påtaglig skada. Riksantikvarieämbetet beslutar om riksintresseområdena och länsstyrelsen övervakar att kommunerna tar sitt ansvar.

I Östersunds kommun finns sju riksintresseområden för kulturmiljövården. Förutom residensstaden Östersund, Z27, berörs kommunen av den stora riksintressemiljön Storsjöbygden Z25. I norra delen av kommunen finns flera fångstmiljöer med stora koncentrationer av fångstgropar.

Se länsstyrelsen <http://www.lansstyrelsen.se/jamtland/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/riksintressen-for-kulturmiljovard/Pages/index.aspx>

Byggnadsminne, fornlämning, kyrkligt kulturminne. (Kulturminneslagen KML). Fornlämningar har ett starkt skydd i kulturminneslagen och får inte skadas. Särskilt värdefull bebyggelse eller miljö kan skyddas som byggnadsminne av länsstyrelsen. Länsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet handlägger denna lag.

I Östersunds kommun finns 23 byggnadsminnen, cirka 20 kyrkliga kulturminnen och ett stort antal kända fornlämningar.

Se riksantikvarieämbetet, Forsök <http://www.raa.se/cms/forsok/start.html>

Länsstyrelsen <http://www.lansstyrelsen.se/JAMT-LAND/SV/SAMHALLSPLANERING-OCH-KULTURMILJO/SKYDDAD-BEBYGGELSE/Pages/default.aspx>

Kulturhistoriskt värdefullt bebyggelseområde (Plan och bygglagen, PBL). Område med byggnader och omgivande miljö som bedöms vara särskilt värdefullt. Miljöerna är utpekade i samband med de kulturhistoriska inventeringar som länsmuseet gjort på kommunens uppdrag.

I Östersunds kommun finns runt 75 värdefulla miljöer. Många av miljöerna ligger på landsbygden.

Enda sättet att ge ett utökat skydd för miljöer utanför detaljplanelagt område är att införa områdesbestämmelser enligt Plan och bygglagen (PBL). Ännu finns inga sådana områdesbestämmelser i Östersunds kommun. Det är kommunernas ansvar att besluta om införande av områdesbestämmelser.

Särskilt värdefull byggnad (Plan och bygglagen, PBL).

Nästan alla byggnader omfattas av ett formellt skydd enligt PBL – Allmänt värdefull byggnad. Lagen ger även ett generellt förvanskningsskydd för särskilt värdefulla byggnader. Kommunen har även möjlighet att lagskydda särskilt värdefulla byggnader i detaljplaner genom rivningsförbud/ skyddsbestämmelser (q) eller varsamhetsbestämmelser (k). Utökad bygglovplikt för till exempel underhållsåtgärder kan också meddelas.

I Östersunds kommun finns runt 1500 kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Dessa är utpekade av bebyggelseantikvariskt sakkunniga i samband med de kulturhistoriska byggnadsinventeringar kommunen genomfört från 1970-talet och framåt. Runt 100 är skyddade i detaljplan.

Kulturmiljöprogram. Ett kulturmiljöprogram antas politiskt och länkas till kommunens översiktsplan. Programmet behandlar såväl kulturhistoriskt värdefulla miljöer som byggnader.

Vid sidan av översiktsplanen är programmet vägledande för beslut inom planläggning och bygglovprövning och behandlar dessa frågor mer ingående än vad som är möjligt i översiktsplanen. Programmet ska också bidra till att sprida kunskap om bebyggelsen till fastighetsägare och allmänhet.

Östersunds kommun håller på att ta fram ett kulturmiljöprogram, där den första etappen, behandlar Öster-

sunds centrum.

Kulturhus, K-märkt. Används i dagligt tal som ett samlingsbegrepp. Förekommer inte i lagstiftningen och har ingen juridisk innebörd.

Observera att de olika förordnandena, skydden och begreppen kan beröra en plats överlappande. Till exempel kan ett område beröras av riksintresse för Storsjöbygden samtidigt som det utpekats som en kulturhistoriskt värdefull miljö. Bland de enskilda byggnaderna kan det finnas byggnadsminnen och/eller särskilt värdefulla byggnader.

Riksintressen

Riksantikvarieämbetet har ansvar för att föreslå områden av riksintresse för kulturmiljövården. Här följer Riksantikvarieämbetets värdetexter för områden i Östersunds kommun med kulturmiljövården av riksintresse enligt 3 kapitlet, paragraf 6 Miljöbalken MB (1998:808).

Nedre Långan [Z 24]

Motivering: Fångstmiljö i skogslandet längs nedre delen av älven Långan och dess biflöden Åkerån och Gysån, samtliga biflöden till Indalsälven. (Lågteknisk järnframställningsplats).

Uttryck för riksintresset: Miljön utgörs av drygt 50 fångstboplatser, skärvstenförekomster samt flera boplatzvallar. Här finns även en av landets största koncentrationer av fångstgropar, närmare 300 stycken,

varav de flesta ingår i kilometerlånga fångstgropssystem. I området finns även två lokaler med lämningar efter lågteknisk järnframställning. Området berör även Krokoms kommun.

I området ingår även: Kraftverk och flottningsslämningar.

Storsjöbygden [Z 25]

Motivering: Centralbygd i kambrosilumrådet kring Storsjön, med förhistorisk bruknings- och bosättningskontinuitet med ett tiotal mindre lokalbygder, sedermera sockencentra med kyrkor och ursprungliga gårds- och bylägen, några med bevarade sakrala bebyggelsenamn som Hov och Vi men även gudsnamnen Frö och Njärd som tillskrivs öarna Frösön och Norderön.

Uttryck för riksintresset: Öppet jordbrukslandskap med radbyar och äldre gårdar med 1800-talsgården som dominerande gårdstyp på höjd- och sluttningslägen med vida utblickar, medeltida kyrkor med bevarad karaktär i Hackås, Frösön och Norderön, ombyggda dito i Brunflo och Näs, en 1700-talskyrka i Lockne och 1800-talskyrkor i Sunne och Marieby. I Sunne även ruiner efter en medeltida kyrka samt intill en medeltida kastalruin och i Marieby en ruin efter en medeltida kyrka. På Frösön platsen för ytterligare en medeltida kyrka, Västerhus kapell.

Bland skilda miljöer märks kulturlandskapet på Frösön med gravhögar, ödesbölet Grötomslägden, odlingsrösen, skans från 1600-talet, rester av fornborgen Mjäl-

leborgen från romersk järnålder samt en runsten med text om Jämtlands kristnande. Kyrkomiljö med prästgård, Frösö trivialskola grundad på 1600-talet med bevarad Scholare- och Collegiebostad från 1700-talet och bibliotek samt folkskola från 1897. Wilhelm Peterson-Bergers sommarbostad Sommarhagen från 1914, Kungsgården samt välhållna byar och gårdar i Tanne-Berge-Långåker.

På Norderön märks den centrala delen med gravhögar, kyrkomiljö med sockenstuga och välhållna gårdar. I Brunflo märks kyrkomiljön med medeltida kastal och prästgård, gravfält och spridda högar samt välhållna gårdar i Vamsta. I den centrala bygden området Åkre-Gusta-Berge med gravfält, odlingsröseområden och ett kalkstensbrott samt i övrigt välhållna byar och gårdar i Torvalla och i området kring Lundomsberget odlingsrösen, gravhögar och ett kalkstensbrott.

I Locknebygden centrala delar märks gravhögar, kyrkomiljö med prästgård och kyrkstallar samt välhållna byar och gårdar i Forsta-Ånge samt i övrigt välhållna jordbruksbyar i Bjärme, Klockåsen, Åsan, Berge, Haxäng och Börön. I Näs centrala delar bevaras ett fornlämningsrikt odlingslandskap med välhållna gårdar, kyrkomiljö med kyrkstallar och prästgård samt i miljön Sinnberg-Gäle välhållna byar och gårdar. I Sunne märks kyrkomiljön med kyrkstallar och härbren samt vid den medeltida kyrkoruinen prästgård och före dettad arrendegård och på Andersön rester av en skans från 1600-talet, gravhögar och fångstgropar.

Östersund [Z 27]

Motivering: Residensstad som speglar svenskt stadsbyggande sedan 1700-talets slut och en strävan att utveckla handel och förvaltning samt järnvägens betydelse för stadsutvecklingen vid 1800-talets slut.

Uttryck för riksintresset: Stadsplanen och dess olika utvecklingskedan med den äldsta planen från 1788, nya kvartersrader i norr, öster och söder under 1800-talet samt den så kallade Nystan efter en plan från 1881 - gatunät, platsbildningar och tomtindelning. Den förindustriella stadens bebyggelsekaraktär med låg trähusbebyggelse, hus i gatuliv, större borggårdar i centrala lägen och glesare bebyggelse mot stadens utkanter. Uttryck för byggandet under det sena 1800-talet och tidiga 1900-talet, med stenhus i mer storstadsmässig skala och rikt utsmyckade villor. Offentliga och i stadsbilden framträdande byggnader och bebyggelse som hör samman med funktionen som residens- och regementsstad. Järnvägen, som ett uttryck för drivkraften bakom den kraftiga expansionen

decennierna kring sekelskiftet 1900, med intilliggande industri kvarter. Arbetarförstaden Odenslund. Parker med inslag av grönska och stadens anblick och silhuett samt utblickarna mot Storsjön och det omgivande landskapet.

Hårkan [Z 37]

Motivering: Fångstmiljö med stort vetenskapligt värde, ett av landets fångstgropstätaste områden på sand- och grusplatåer längs en runt 15 km lång sträcka utmed älven Hårkan, biflöde till Indalsälven.

Uttryck för riksintresset: Miljön utgörs av runt 350 fångstgropar, de flesta tillhörande långa system. Ett femtontal fångstboplatser längs älvens stränder.

Trångbodarna - Nästån - Noret [Z 38]

Motivering: Fångstmiljö i småkuperat skogs- och myrlandskap öster om Indalsälvens biflöde Hårkan.

Uttryck för riksintresset: På en sträcka av knappt fem kilometer ligger runt ca 200 fångstgropar, dels enstaka gropar, dels i kilometerlånga system.

Österåsen [Z 39]

Motivering: Odlingslandskap med den stora jordbruksbyns bebyggelse i karaktäristiskt läge på krönet och sydslutningen av en höjd. (Bymiljö).

Uttryck för riksintresset: Den öppna odlingsmarken med de talrika gårdarna och deras lägen präglas av tiden mellan storskifte och laga skifte med de omfattande hemmansklyvningarna. Bebyggelsen är från 1800-talets senare årtionden och 1900-talet. Talrika inslag av odlingsrösen och åkerholmar i odlingslandskapet.

Kyrkås - Lungre [Z 40]

Motivering: Kyrkbyar i skogsbygden kring Storsjön; Kyrkås med kontinuitet från järnåldern med medeltida kyrka och ödesböle, Lungre med 1800-talskyrka, gårdar och äldre agrart kulturlandskap. (Lågteknisk järnframställningsmiljö).

Uttryck för riksintresset: Kyrkås kyrka från 1300- eller 1400-talet med bevarad storlek och karaktär i ett område innehållande fossil åkermark efter ödesbölet Elversböle och lämningar efter lågteknisk järnframställning samt en rustmästargård hitflyttad från byn Lungre. I Lungre by en nyklassicistisk kyrka uppförd 1840-43, gårdar från 1700-, 1800- och tidigt 1900-tal, sockenmagasin, ryttarhärbre, senmedeltida kornlada och i odlingslandskapet lador och odlingsrösen.

Östersunds kommun

Östersunds kommun, 831 82 Östersund.

Telefon: 063- 14 30 00. Fax: 063 14 40 00. www.ostersund.se

